

บทที่ 2

ทบทวนแนวคิด และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ชาวนาและพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนา

มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมาย “ชาวนา” (peasant) และ “สังคมของชาวนา” หลากหลายแตกต่างกัน ในที่นี้จะขอนำนิยามความหมายของอีริค วูล์ฟ มาใช้ในการทำความเข้าใจในเบื้องต้น

ชาวนาและสังคมชาวนาในการนิยามและอธิบายของอีริค วูล์ฟ (Wolf 1966) คือ ชาวชนบทที่ดำรงชีพด้วยการเพาะปลูกและทำการตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวกับการผลิตอย่างเป็นเอกเทศ แต่ไม่ได้ผลิตผลผลิตเพื่อประกอบธุรกิจ กล่าวคือ ผลผลิตของชาวนาผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก (Wolf 1966 อ้างถึงใน ยศ 2546: 21; ฉลาดชาย 2525: 164)

ส่วนสังคมชาวนา เขาเสนอว่า สังคมชาวนาเกิดมาตั้งแต่ 5,000 - 6,000 ปีมาแล้ว พร้อมกับเกิดขึ้นของรัฐและชุมชนเมือง ซึ่งสายสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวนากับชุมชนเมืองและรัฐ ทำให้การผลิตในภาคเกษตรเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในหลายด้าน จากแต่เดิมที่สังคมเกษตรอาจทำการผลิตเพียงเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน และชุมชนและใช้ผลผลิตส่วนเกินไปในกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ เช่น การแต่งงาน พิธีกรรม งานรื่นเริงในชุมชน แต่การมีสัมพันธ์ภาพระหว่างชุมชนเกษตรกรรมกับเมืองและรัฐ ทำให้ชาวนาจำต้องเพิ่มผลผลิตของตน เพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการ บริโภคภายในครัวเรือน ชุมชน การเลี้ยงสังคมทั้งหมดโดยรวม และข้อเรียกร้องของ “คนนอก” คือ รัฐ ซึ่งเข้ามาดึงผลผลิตส่วนเกินของชาวนาในรูปของภาษีหรือค่าเช่าที่ดิน ในสถานการณ์เช่นนี้ชาวนาจะถูกบีบบังคับให้จำต้องพยายามรักษาสมดุลระหว่างความต้องการภายในและความต้องการภายใน คือ คนนอกก็มองชาวนาเป็นแหล่งแรงงานและสินค้า เพื่อขยายอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ในขณะที่ชาวนาเองจำต้องพยายามรักษาระดับการยังชีพหรือผลผลิตให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคภายในครอบครัวของตน สังคมชาวนาจึงต้องเผชิญหน้ากับปัญหาของการรักษาสมดุลระหว่างความต้องการภายในและความต้องการภายนอกด้วย การแสวงหาเทคนิคใน

การเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้น หรือลดการบริโภคให้น้อยลง หรือจำเป็นต้องทำทั้งสองทาง (Wolf 1966 อ้างถึงใน ยศ 2546: 8-9)

ดังที่วูล์ฟกล่าวสรุปไว้ว่า

In primitive society, surpluses are exchanged among groups or members of groups; peasants, however, are rural cultivators whose surpluses are transferred to a dominant group of rulers that uses the surpluses both to underwrite its own standard of living and, to distribute the remainder to groups in society that do not farm but must be fed for their specific goods and services in turn. (Wolf 1966: 3-4)

การนิยามของวูล์ฟจึงช่วยให้เราตั้งสังเกตในการพิจารณาว่า การพิจารณาสังคมชาวนาเป็นสังคมชนบท มีชีวิตแบบผลิตพอยังชีพอาจไม่เพียงพอ ดังนั้นในการศึกษาชาวนาเราจำเป็นต้องศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างสังคมของชาวนานั้นกับสังคมเมืองหรือรัฐที่เขาสัมพันธ์อยู่เพื่อจะทำให้เข้าใจสถานการณ์ของชาวนาในชนบทได้ (ฉลาดชาย 2525: 165)

อย่างไรก็ตาม ชาวนาในงานศึกษาชิ้นนี้ อาจแตกต่างจากความหมายชาวนาแบบที่วูล์ฟกล่าวเล็กน้อย เพราะชาวนาที่ปากพั่งในงานศึกษาชิ้นนี้ มีรูปแบบในการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก ไม่ใช่การผลิตเพื่อการยังชีพ ซึ่งโดยการนิยามแล้วน่าจะใช้คำว่า “เกษตรกร” (farmer) ได้เหมาะสมกว่า

แต่ผู้ศึกษาขอเลือกใช้คำว่า “ชาวนา” เรียกแทนกลุ่มคนในพื้นที่ศึกษาโดยรวม ตามการเรียกแทนตัวเองที่พวกเขานิยมใช้ โดยมีนัยเชื่อมโยงกับการผลิตเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์และการผลิตที่สัมพันธ์กับรัฐ

ส่วนงานศึกษาสำคัญที่พยายามอธิบายถึงพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนา ได้แก่ งานของเจมส์ สก็อต (Scott 1976) ภายใต้แนวคิดเศรษฐศาสตร์เชิงศีลธรรม (the moral economy) และงานของแฮมมวอล พอปกินส์ (Popkin 1979) ภายใต้แนวความคิดเศรษฐศาสตร์เชิงอรรถ

ประโยชน์นิยม (peasants' rational choices) ซึ่งงานทั้งสองแม้ว่าจะให้มุมมองที่น่าสนใจต่อการอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนา แต่แนวคิดทั้งสองก็ยังคงมีความแตกต่างในการอธิบาย รวมทั้งมีข้อจำกัดที่แตกต่างกันคือ

เศรษฐศาสตร์ศีลธรรม (Moral Economy) ของเจมส์ สก็อต

สก็อตพยายามอธิบายถึงพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนา โดยเฉพาะชาวนาที่ตกอยู่ในสภาพแบบที่ต้องยืนอยู่ในน้ำซึ่งท่วมปรึ่มถึงคออยู่ตลอดเวลา โดยกรณีศึกษาที่เขานำมาแสดงก็คือ ชาวนาในพม่าและเวียดนาม ซึ่งต้องประสบกับความเปลี่ยนแปลงมากมายตั้งแต่ระบบอาณานิคม และการสร้างรัฐสมัยใหม่ รวมทั้งภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในช่วงราวทศวรรษ 1930 (Scott 1976: 1-3)

ชาวนาเหล่านั้นเป็นชาวนาในยุคที่กำลังจะเปลี่ยนวิธีการผลิตเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ดังนั้น พวกเขาจึงต้องหายุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจที่จะช่วยประกันความเสี่ยงซึ่งจะต้องไม่กระทบกระเทือนต่อการดำรงชีพแบบยังชีพระดับพื้นฐานของพวกเขา (รัตน 2550: 88)

สก็อตเห็นว่า โลกทัศน์ของชาวนาที่มีต่อเศรษฐกิจ เป็นการผลิตเพื่อยังชีพ ไม่เน้นผลิตเพื่อขาย (นลินี 2550: 33) คือ จะต้องการลดความเสี่ยงให้ได้มากที่สุด หรือที่เขาเรียกว่า “ความปลอดภัยต้องมาก่อน” (Safety first) ซึ่งกฎความปลอดภัยต้องมาก่อนนี้ แสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมจากพฤติกรรม เช่น การเพาะปลูกพืชโดยใช้เมล็ดพันธุ์หลายชนิด เพื่อป้องกันความล้มเหลว เป็นต้น สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมชาวนาว่า พวกเขาเหล่านั้นมีความกังวลพื้นฐานที่สุดอยู่ที่ การประกันความอยู่รอด ไม่ต้องอดอยากหรือไม่มีจะกิน ดังนั้นการผลิตของชาวนา แม้ว่าจะไม่มีกำไร เขาก็ต้องทำเพื่อเลี้ยงชีพ (Scott 1976: 15-26; ฉลาดชาย 2525: 193)

ดังนั้นในวัฒนธรรมของชาวนานั้นจะมีหลักที่ยึดถือกันมากอยู่ 2 ข้อ คือ สิทธิที่จะมีพอกิน (Right to subsistence) และการแลกเปลี่ยนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Norm of reciprocity) หลัก 2 ข้อนี้ จึงเป็นบรรทัดฐานสำคัญที่ชาวนาจะใช้วัดความยุติธรรม หรือระดับที่พอรับไหวในชีวิตของเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับชนชั้นนา หรือผู้ปกครองซึ่งควรมีอะไรมาแลกเปลี่ยน หรือช่วยเหลือเมื่อพวกเขามีปัญหา และไม่ควรเรียกเก็บผลประโยชน์จากชาวนาจนไม่เหลือพอกิน หรือไม่เหลืออะไร ซึ่งเป็นหลักสำคัญอย่างยิ่งในความสัมพันธ์อุปถัมภ์ในสังคมชาวนา มิฉะนั้นแล้วก็อาจจะเกิด

การกบฏ หรือการต่อต้านต่อผู้นำขึ้น เช่นจากกรณีตัวอย่างชาวนาที่สก๊อตศึกษา คือ ชาวนาที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งจากระบบอาณานิคม ระบบการเก็บภาษีซึ่งมีอัตราตายตัว ไม่มีการผ่อนปรนและระบบตลาด ซึ่งส่งผลต่อความมั่นคงในเรื่องรายได้และราคาผลผลิต ชนบทที่มีสภาพเศรษฐกิจเช่นนี้จึงเอื้อต่อการก่อกบฏชาวนามากกว่าในอดีตที่ผ่านมา (Scott 1976: 157-192; อนุสัญญา 2530: 91 - 95)

หลักยึดในสังคมชาวนานี้ยังส่งผลต่อการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในเชิงเศรษฐกิจ เช่น การเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ หรือเทคนิคในการทำนา (Scott 1976: 17) แต่อย่างไรก็ตามเวลาที่จะต้องตัดสินใจ ชาวนาไม่ได้ตัดสินใจในฐานะปัจเจกชน แต่จะตัดสินใจในฐานะของครอบครัว ดังนั้นหน่วยวิเคราะห์ที่สำคัญของสก๊อต คือ ครอบครัว ด้วยเหตุผลที่ว่า ครอบครัวเป็นหน่วยผลิตและบริโภคที่สำคัญสำหรับสังคมชาวนา (ฉวีวรรณ 2536: 6) และการตัดสินใจในการยังชีพยังต้องคำนึงถึงชุมชน ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมเช่น การออกไปช่วยเพื่อนบ้านในการเก็บเกี่ยว หรือร่วมมือในด้านต่างๆ เพื่อให้ชุมชนนั้นสามารถพออยู่พอกินได้

อย่างไรก็ตามข้อสรุปของสก๊อตก็ยังมีข้อจำกัดอยู่บ้างในบางประเด็น ทั้งนี้เพราะข้อเสนอของเขานั้นมองชาวนาที่ยังอยู่ในระยะก่อนเข้าสู่ทุนนิยมในเชิงอุดมคติมาก และมีคำอธิบายที่สะท้อนวิธีคิดแบบลดทอนย่อยส่วนปรากฏการณ์สังคมเฉพาะไปสู่ข้อสรุปที่เป็นหนึ่งเดียวกันหมด (reductionism) ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นเพราะงานศึกษาของสก๊อตนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อหาคำอธิบายเหตุผลต่อการเกิดกบฏชาวนาเป็นประเด็นสำคัญ จึงไม่พิจารณาตัวกำหนดทางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไปในสังคมชาวนาแต่ละแห่ง ซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดโลกทัศน์และพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนา เช่น จริยธรรมทางศาสนา เป็นต้น (รัตน 2550: 87)

ชาวนาแบบอรรถประโยชน์นิยม (The Rational Peasant) ของแฮมมวด พอปกินส์

พอปกินส์ทำการศึกษาพื้นที่ชนบทของเวียดนาม ช่วงค.ศ. 1966 - 1970 เขานำเสนองานพร้อมกับวิจารณ์การวิเคราะห์ตามแนวเศรษฐศาสตร์ศีลธรรม (Moral Economy) ที่เน้นความสำคัญของสิทธิการมีพอกิน จนละเลยเรื่องความขัดแย้งและผลประโยชน์ เขาเสนอว่า การใช้หลักเกณฑ์การวิเคราะห์ที่เรียกว่า “เศรษฐศาสตร์การเมือง” จะช่วยให้เข้าใจสังคมชาวนาได้รอบด้านขึ้น พอปกินส์จึงให้ความสนใจกับการตัดสินใจระดับบุคคล (Popkin 1979: 5-26; อนุสัญญา

2530: 96) กล่าวคือ บุคคลแต่ละคนนั้นจะเมื่อมีทางเลือก เขาจะคำนวณแล้วว่าทางเลือกแต่ละทางนั้นมีผลตามมาอย่างไร และเขาก็จะเลือกทางที่ให้ประโยชน์สูงสุดแก่เขา และจะคำนึงถึงความมั่นคงของตัวเองและครอบครัวก่อนอื่นใด ซึ่งการกระทำ “อันสมเหตุสมผล” นั้น อาจะขัดกับผลประโยชน์ส่วนรวมของหมู่บ้านก็ได้

เขามองว่า ครอบครัวชาวนาเป็นเสมือนธุรกิจแบบครอบครัว ซึ่งนอกจากคำนึงถึงการมีกินในระยะสั้น เขายังให้ความสำคัญต่อการลงทุนในระยะยาวด้วย รวมทั้งชาวนายังต้องตัดสินใจเลือกระหว่างการลงทุนเพื่อส่วนรวมและการลงทุนเพื่อส่วนตัว ทั้งในระยะสั้นและยาวด้วย เช่น ชาวนาต้องตัดสินใจว่าจะลงทุนเรื่องการมีลูก มีสัตว์เลี้ยง มีที่ดินหรือสิ่งของสำหรับครอบครัว หรือจะใช้ผลผลิตส่วนเกินผ่านทางหมู่บ้าน เพื่อให้ได้มาซึ่งหลักประกันหรือสวัสดิการต่างๆ หรือเพื่อพัฒนาหมู่บ้านให้ดีขึ้น เป็นต้น รวมถึงคิดค้นเทคโนโลยีใหม่ในการผลิต และเขายังวิเคราะห์ให้เห็นว่าการต่อต้านตลาด และการต่อต้านความสัมพันธ์กับภายนอกนั้นมีอยู่จริง แต่ขณะเดียวกันก็มีการริเริ่มและพร้อมที่จะเข้าไปฉกฉวยโอกาสจากสิ่งเหล่านี้ตามสถานการณ์ที่ชาวนาประเมินถึงความคุ้มค่าในการลงทุนทางเศรษฐกิจ เพื่อสร้างหลักประกันในการดำรงชีพที่ดีกว่าเดิม (อนัญญา 2530: 97; ฉลาดชาย 2525: 205; รัตนา 2550: 88)

นอกจากนี้พอปกินส์ ยังวิจารณ์การตีความระบบอุปถัมภ์ของเศรษฐศาสตร์ศีลธรรมว่า ไม่ใช่การอยู่โดยการมีพอกินของฝ่ายผู้ได้อุปถัมภ์เป็นตัวกำหนด แต่เขามองว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ทางอำนาจที่ผู้อุปถัมภ์พยายามรักษาความสัมพันธ์แบบตัวต่อตัวไว้ เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ได้อุปถัมภ์รวมตัวกันเพื่อพยายามเปลี่ยนดุลอำนาจในสังคมที่เป็นอยู่ (Popkin 1979: 27) ดังนั้นโดยแท้จริงแล้วชาวนาไม่ได้อยากอยู่ใต้ระบบอุปถัมภ์ แต่พยายามจะหลุดจากสภาวะที่ถูกกดขี่อันเนื่องมาจากระบบอุปถัมภ์นั้น (นลินี ตันธุนิตย์ 2550: 33)

ดังนั้นสำหรับพอปกินส์แล้ว ชาวนาไม่จำเป็นต้องตกเป็นเหยื่อ โดยชาวนาอาจต่อต้านคนนอกที่จะมาแย่งผลประโยชน์ แต่ชาวนาอาจจะได้ประโยชน์จากการที่ตลาดเปิดกว้างขึ้น จนอาจจะสามารถเข้าไปทำการค้าขนาดย่อม และพ้นจากความสัมพันธ์กับผู้อุปถัมภ์ เช่น เจ้านายหรือเจ้าที่ดินที่ผูกขาดเศรษฐกิจของหมู่บ้าน รวมทั้งสามารถใช้กำลังข่มขู่ตนได้ (อนัญญา 2530: 97 - 99; นลินี 2550: 33)

โดยสรุปในความคิดเห็นของพอปกินส์ ชาวนาจึงเป็นปัจเจกชนที่ไม่ได้ต้องการจะจำกัดการผลิตให้อยู่เพียงระดับเพื่อยังชีพ แต่แสวงหาความเป็นอยู่ที่ดีทางสังคมเศรษฐกิจเช่นเดียวกับมนุษย์กลุ่มอื่นๆ ในสังคม พอปกินส์เห็นว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่ชาวนาหรือระหว่างชาวนากับบุคคลอื่นๆ ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักการทางศีลธรรมดังที่สก็อตเสนอมา หากแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอรรถประโยชน์นิยมโดยมีการพิจารณาว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นๆ จะเป็นประโยชน์ต่อตัวชาวนาและครอบครัวมากน้อยเพียงไหน อย่างไรก็ตาม ชาวนาก็เป็นมนุษย์เหมือนกลุ่มคนอื่นๆ ในสังคมที่มีการไคร่ครวญในเชิงผลประโยชน์ที่จะได้รับสูงสุดภายใต้เงื่อนไขบริบททางสังคมเศรษฐกิจที่พวกเขาเผชิญอยู่ (Keyes 1983b: 756 อ้างถึงใน รัตนา 2550: 88)

เราจะเห็นว่า การมองวิถีชีวิตและวิถีคิดของชาวนาของทั้งสองงานมีความแตกต่างกัน ซึ่งถ้ามองอย่างสก็อต สังคมของชาวนาจะดูมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (Scott 1976: 167-168) ให้ความสำคัญต่อความร่วมมือ การผลิตที่เน้นการยังชีพมากกว่าการค้าแสวงหากำไร ใช้ชีวิตอยู่บนความปลอดภัยเป็นสำคัญ ทำให้ระบบอุปถัมภ์เป็นรูปแบบสำคัญของความสัมพันธ์ในสังคม

ในขณะที่พอปกินส์ มองชาวนาภายใต้แนวความคิดที่ว่า ชาวนามีเหตุผลแบบธุรกิจ คำนึงถึงผลประโยชน์ของตนเองเหนือสิ่งอื่นใด ไม่ได้ต้องการอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ และมีความพร้อมที่จะลงทุนเพื่อการค้าเมื่อมีโอกาส

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทั้งสองแนวคิดจะช่วยวางมุมมองในการพิจารณาพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนาในแง่มุมที่น่าสนใจ แต่ก็ยังมีผู้ตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมและมองเห็นข้อจำกัดในบางประเด็น เช่น ชาร์ลส์ คายส์ ซึ่งเห็นประเด็นความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจกับศาสนาซึ่งนำมาประยุกต์ในการอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนาในอีกมุมมองหนึ่ง

พฤติกรรมกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนาในงานศึกษาของชาร์ลส์ คายส์

งานศึกษาของคายนส์ ซึ่งศึกษาพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนาบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่บ้านหนองตื้น จังหวัดมหาสารคาม โดยเสนอประเด็นความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจกับศาสนาซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากสำนักคิดเวเบอร์เรียน คายนส์มีความเห็นว่า แนวคิดเศรษฐศาสตร์ศีลธรรม (moral economy) ของสก็อต และแนวคิด

เศรษฐศาสตร์เชิงอรรถประโยชน์นิยม (peasants' rational choices) ของพ็อพิกินให้มุมมองที่ น่าสนใจต่อการอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนาในเอเชีย แต่ทว่าก็มีข้อจำกัดในบาง ประเด็น (รัตน 2550: 87)

คายนมองว่า ความยากลำบากและการผลิตที่อยู่ในจุดที่เข้าใกล้กับภาวะขาดแคลนของ ชาวนาที่สก็อตศึกษานั้น ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะพวกเขาเป็นชาวนา แต่เพราะมีเงื่อนไขแวดล้อมเรื่อง โครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระดับชาติและนานาชาติ เช่น การล่าอาณานิคม และภาวะ เศรษฐกิจตกต่ำของโลก เป็นต้น ดังนั้น การนำแนวคิดของสก็อตมาอธิบายชาวนาในเอเชียโดยรวม ก็ดูจะไม่ถูกต้องนัก เพราะชาวชนบทในเอเชียนั้น แม้ว่าจะมีชีวิตที่ยากลำบาก แต่ก็ไม่ได้อยู่ใน ระดับการผลิตที่เรียกว่า “พอย่งซีฟ” ที่มีความเสี่ยงในการดำรงชีพ และจากการศึกษาของคายนเอง ชาวนาอีสานแม้ว่าจะยากจน แต่พวกเขาก็ไม่ได้อยู่ในระดับอดอยากขาดแคลน พวกเขามุ่งผลิต เพื่อสร้างความกินดีอยู่ดีให้กับตัวเองและครอบครัวด้วย ซึ่งดูไม่ต่างจากชาวนาของพ็อพิกินส์ที่ดูจะ เป็นชาวนาในรูปแบบอรรถประโยชน์นิยมของปัจเจกและครอบครัว (Keyes 1983a: 865; รัตน 2550: 88-89)

แต่อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอของพ็อพิกินส์ก็มีข้อจำกัดในแง่ไม่ได้นำเสนอเงื่อนไขด้าน เศรษฐกิจการเมืองในระดับชาติและนานาชาติมาร่วมพิจารณาเช่นกัน เพราะจากการศึกษาของ คายนพบว่า แม้ชาวนาที่บ้านหนองตื้นใช้หลักการอรรถประโยชน์นิยมในการทำให้บรรลุสภาพ ความเป็นอยู่ที่ดีสูงสุดทั้งของตนเองและครอบครัว แต่พวกเขาก็ยังถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขทางระบบ เศรษฐกิจการเมืองในสังคมไทยที่สะท้อนออกมาในรูปแบบการพัฒนาของรัฐ ประเด็น ความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนเชิงโครงสร้าง เช่น การดูดซับมูลค่าส่วนเกินทางเศรษฐกิจผ่าน ระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตในระบบเศรษฐกิจก็มีส่วนสำคัญอย่างมากในการกำหนดความ ยากจนหรือความร่ำรวยของผู้คนในสังคม (รัตน 2550: 89)

จากการศึกษาชาวนาที่บ้านหนองตื้น จังหวัดมหาสารคาม คายนก็พบว่า ทั้งสองแนวคิด ต่างก็ไม่ได้พิจารณาตัวกำหนดทางสังคมที่มาจากจริยธรรมทางศาสนาที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไปในสังคมชาวนาแต่ละแห่ง ซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดโลกทัศน์และพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ ของชาวนา (รัตน 2550: 87) พฤติกรรมทางเศรษฐกิจและการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมชาวนา บ้านหนองตื้น ไม่ได้อิงหลักการ 2 ข้ออย่างที่สก็อตเสนอมา แต่หลักการที่พวกเขายึดถือนั้นมี

เงื่อนไขเฉพาะตามความเชื่อและการตีความแต่ละแห่ง ที่หนองตื้น คายส์พบว่า ความยากจนและความร่ำรวยของปัจเจกถูกอธิบายส่วนหนึ่งว่า เป็นเรื่องกฎแห่งกรรม อีกส่วนหนึ่งอธิบายด้วยการใช้ชีวิตและปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในโลกปัจจุบันที่ควรดำเนินไปตามครรลองทางศีลธรรม การมีจริยธรรมที่นำไปสู่การใช้ชีวิตที่เหมาะสม ชยัน ประหยัด รู้จักประมาณตน ไม่สร้างความสะดวกสบายให้ผู้อื่น และรู้จักเลือกลงทุนทางเศรษฐกิจภายใต้โอกาสที่สอดคล้องเหมาะสม ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้เป็นส่งผลให้ชาวนาบางครอบครัวในชุมชนสามารถสร้างฐานะให้พออยู่พอกิน หรือสามารถตั้งตัวได้อย่างมั่นคง (รัตน 2550: 89-90)

โดยสรุปสามารถแสดงให้เห็นว่าในแนวคิดของคายส์ การอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวนานั้น นอกจากจะต้องมองให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยรัฐ ไปจนถึงสถานการณ์เศรษฐกิจโลก โดยอาศัยส่วนผสมในการอธิบายทั้งจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์ศีลธรรมและการศึกษามองชาวนาแบบอรรถประโยชน์นิยมแล้ว คายส์ยังแสดงรูปธรรมจากการศึกษาชาวนาบ้านหนองตื้นเพื่อเสนอว่า อิทธิพลเรื่องศาสนาเกี่ยวข้องอย่างมากในการหล่อหลอมพฤติกรรมทางเศรษฐกิจและชีวิตทางสังคมของชาวนา ดังนั้นองค์ประกอบในด้านนี้จึงไม่ควรละเลยในการนำมาพิจารณาพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนา ดังที่คายส์กล่าวสรุปว่า

It follows, as I have intended to show, that the Buddhist villagers in northeastern Thailand have a distinctive economic ethic and, thus, a distinctive moral economy not because they are peasants, but because they are Buddhists who are also peasants. (Keyes 1983a: 865)

ชาวนาศึกษาร่วมสมัยในมุมมองของไมเคิล เคียร์นี

งานศึกษาร่วมสมัยเกี่ยวกับชาวนาที่มีความน่าสนใจและเป็นงานที่ช่วยสร้างข้อตระหนักในการศึกษาชาวนาในปัจจุบัน คือ งานศึกษาของไมเคิล เคียร์นี (Michael Kearney, 1996) ซึ่งเขาเขียนสรุปขึ้นจากประสบการณ์ในการทำงานสนามในประเทศเม็กซิโกและโปแลนด์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเม็กซิโก ถือว่าเป็นพื้นที่สำคัญซึ่งงานชาวนาศึกษาให้ความสนใจและผลิตงานชิ้นมากมาย

ประเด็นที่เคียร์นีเสนอให้ตระหนักในการศึกษาชาวนาในยุคปัจจุบัน คือ การนิยามชาวนา นั้นไม่ควรยึดติดอยู่กับการนิยามความเป็นชาวนาที่แข็งทื่อและมีหลักยึดที่ตายตัว

เขากล่าวว่า แม้ว่าจุดเริ่มต้นของการศึกษาชาวนาจะมีวิวัฒนาการมาจากความสนใจ “คนอื่น” ในทางมานุษยวิทยา อิทธิพลแนวคิดแบบวิวัฒนาการ รวมทั้งแนวคิดแบบคู่ตรงข้ามก็ตาม แต่ในปัจจุบัน เขามองว่าการมองเช่นนั้นไม่เกิดประโยชน์ใดเลยในการศึกษาชาวนา และผลการศึกษาที่เกิดขึ้นในแนวนั้น ก็จะเป็นเพียงการผลิตซ้ำภาพของชาวนาที่แข็งทื่อ มีแบบแผนและอัตลักษณ์ที่ตายตัว เช่น primitive - modern เพราะในปัจจุบัน ชาวนาก็เป็นส่วนหนึ่งของโลก ต้องอยู่และมีความสัมพันธ์กับระบบโลก ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม และสภาวะของโลกปัจจุบันที่เป็นอยู่ก็ไม่ได้เอื้ออำนวยให้ชาวนามีชีวิตอยู่ รวมทั้งเขามองว่าชาวนาจำนวนมากของโลกใบนี้ก็ได้หายไปแล้ว

งานสนามที่เคียร์นีนำมาเป็นตัวอย่างเพื่อนำมาสนับสนุนประเด็นที่เขาเสนอคือ ชาวนาในเม็กซิโก ซึ่งมีการอพยพย้ายถิ่นมาทำงานรับจ้างที่สหรัฐอเมริกา ซึ่งพวกเขาสามารถมีชีวิตที่ดีกว่าเดิม ปრაกฏการณ์นี้ก็ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ของชาวนาที่หลากหลายและขัดแย้งในตัวเอง เช่น ชาวนาที่เป็นแรงงานอพยพ (peasant migrant workers) หรือกลายเป็นชนชั้นกรรมมาชีพที่มีที่ดินที่นา (land-owning proletarians) เป็นต้น ซึ่งเคียร์นีเห็นว่า ชาวนาแต่ละคนเองก็มีความแตกแยกภายใน (internal differentiation) ชาวนาจึงไม่ใช่กลุ่มคนที่มีความเป็นหนึ่งเดียวแบบที่งานชาวนาศึกษาที่ผ่านๆ มาเคยเชื่อ แต่ชาวนาในปัจจุบันมีความสลับซับซ้อนในตัวเองและสามารถมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย (multiple identity) ซึ่งเคียร์นีอธิบายชาวนาในลักษณะนี้ว่าเป็น post-peasantry

ดังนั้นแล้วเคียร์นีจึงได้เสนอวิธีการในการศึกษาชาวนาที่มีความสอดคล้องกับบริบทและสภาวะการณ์ของโลกในปัจจุบัน คือ การศึกษาจะต้องสนใจเรื่องโครงสร้างและประวัติศาสตร์ของสังคมชาวนา (the central issues are structure and history) ต้องให้ความสนใจกับเรื่องรัฐชาติ (nation-state) ที่พวกเขาอาศัยอยู่ รวมทั้งไม่ละเลยบริบทโลกในแต่ละช่วงเวลาประวัติศาสตร์ประกอบด้วย นอกจากนั้นแล้ว เคียร์นียังกล่าวให้ผู้ศึกษาชาวนาศึกษาได้ตระหนักอย่างยิ่งในเรื่องการทำงานสนามแบบมีการสะท้อนกลับ (reflexive) ให้มากขึ้น เพื่อสะท้อนภาพให้เห็นตัวตนของผู้ศึกษารวมทั้งบริบทในการศึกษางานนั้นๆ เพื่อไม่ให้งานที่ถูกผลิตออกมาเป็นเพียงแต่วรรณกรรมซึ่งกล่าวถึงผู้อื่นแบบเบ็ดเสร็จ (strategies of containment) และผลิตซ้ำภาพชาวนาที่หยุดนิ่ง ไม่มี

ความเชื่อมโยงกับสังคมโลกเช่นเดิม และสิ่งที่เคียร์นี่สรุปจากประสบการณ์สนามที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การศึกษาชาวนาในปัจจุบันควรเป็นการศึกษาในลักษณะข้ามชาติ (transnational) รวมทั้งอัตลักษณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นในยุคหลังชาวนา (post-peasantry) ที่สำคัญคือ อัตลักษณ์แบบข้ามชาติ (transnational identity)

งานศึกษาชาวนาไทยกับระบบทุนนิยมและการพัฒนาในสังคมไทย

ในการทบทวนวรรณกรรมในส่วนนี้ ผู้ศึกษาใคร่จะทบทวนงานที่ศึกษาเกี่ยวกับชาวนาไทย และความสัมพันธ์ของพวกเขากับระบบทุนนิยม ซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตของพวกเขาไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ซึ่งจะช่วยให้เราเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่างๆ จากผลกระทบนั้น เพื่อเป็นการทบทวนและทำความเข้าใจงานศึกษาที่มีมาก่อนเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว เพื่อเปิดมุมมองในการทำความเข้าใจชาวนา และสังคมชาวนากับความสัมพันธ์กับระบบทุนนิยมและการพัฒนาในสังคมไทย

งานศึกษาชาวนาไทยที่ใช้แนวคิดแบบมาร์กซิสต์ - เน้นศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ

วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2394 - 2475 ของสุวิทย์ ไพบยวัฒน์ (2522) สรุปว่า เศรษฐกิจชนบทภาคกลางของไทยก่อนพ.ศ. 2398 มีลักษณะเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเอง และเป็นอิสระทางเศรษฐกิจ จนกระทั่งเปิดการค้าเสรีจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในพ.ศ. 2398 โครงสร้างทางเศรษฐกิจเปลี่ยนไปเป็นเป็นผลิตเพื่อการค้า โดยเฉพาะการขยายตัวของ การปลูกข้าว มีพ่อค้าคนกลางเป็นเหมือนตัวเชื่อมเศรษฐกิจหมู่บ้านกับเศรษฐกิจโลก ค่านิยมและประเพณีต่างๆ เกี่ยวกับชาวนาค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป แต่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจชนบทซึ่งเกิดจากปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบ ไม่ได้เกิดการวิวัฒนาการของการผลิต และแรงผลักดันของชาวนาในหมู่บ้าน ทำให้ชาวนาไม่มีความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจ ไม่สามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงและความซับซ้อนของเศรษฐกิจดังกล่าวได้ ซึ่งเป็นผลให้วิวัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นไปอย่างเชื่องช้า

การกำเนิดระบบเศรษฐกิจทุนนิยมกับผลกระทบที่มีต่อสังคมชาวนาในภาคเหนือ พ.ศ. 2398-2475 ของ ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2524) สรุปให้เห็นว่า ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมในสังคมล้านนา เกิดขึ้นจากการบังคับของปัจจัยภายนอก ทั้งจากที่อังกฤษบังคับให้พม่าเปิดการค้าเสรีในพ.ศ. 2369 และการเปิดการค้าเสรีของไทยใน พ.ศ. 2398 ในขณะที่สภาพสังคมภายในหรือสังคมหมู่บ้านยังไม่มีความพร้อม เพราะการผลิตยังเป็นแบบเลี้ยงตัวเอง ทำให้ขาดการสะสมทุนในหมู่บ้านชาวนา จากการถูกูดกลืนส่วนเกินโดยส่วนกลาง ตั้งแต่การเกณฑ์แรงงาน ส่วย และภาษี ประกอบกับการขาดบริการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานในการผลิต (infrastructure) จากรัฐ อีกทั้งระบบความคิดที่ยังตรึงแน่นอยู่ในสังคมปิด และความคิดแบบเดิมจึงทำให้ชาวนาไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ได้ (ชูสิทธิ์ 2524: 52-56) และเมื่อชาวนาปรับตัวไม่ทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอกได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเศรษฐกิจ ผลสรุปจึงแสดงออกมาให้เห็นจากปรากฏการณ์ปัญหาและความทุกข์ยากของสังคมชาวนาที่เกิดขึ้น ทั้งความอดอยากในปีที่เกิดภัยธรรมชาติ การขายที่ดิน การอพยพเพื่อหาแหล่งประกอบอาชีพใหม่ และการถูกจับกุมเนื่องจากไม่เสียเงินรัชชูปการ (ชูสิทธิ์ 2524: 56-58)

วิทยานิพนธ์เรื่อง วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394 - 2475 ของประนุช ทรัพย์สาร (2525) ได้แสดงการศึกษาว่า ความล่าช้าของการแปลงเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคอีสานเกิดจากแรงกดดันจากอำนาจรัฐที่ตั้งเอาส่วนเกินออกไปจากหมู่บ้าน

นอกจากนั้นโครงสร้างของหมู่บ้านมีแรงเกาะแน่น ทำให้ไม่มีการแตกตัว รวมทั้งปัจจัยเชิงภูมิศาสตร์ซึ่งไม่สะดวกในการคมนาคม จึงแยกตัวออกจากโลกภายนอก แรงกระทบจากการเปิดการค้าเสรีจากสนธิสัญญาเบาวริงไม่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจหมู่บ้านในภูมิภาคนี้ ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นเมื่อมีทางรถไฟ ทำให้เศรษฐกิจหมู่บ้านเชิงการค้าเกิดขึ้นช้า

ลักษณะความพอเพียงในตัวเองของหมู่บ้านดำรงอยู่เป็นเวลานาน ทำให้เศรษฐกิจของหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความล่าช้าในการเปลี่ยนแปลง ชนบทต้องรับภาระมาตลอดก่อนการผลิตเพื่อการค้า หมู่บ้านถูกูดกลืนในรูปส่วยและแรงงาน และในช่วงทุนนิยมเข้ามา ก็ดึงส่วนเกินของหมู่บ้านเช่นกัน หมู่บ้านจึงไม่สามารถสร้างทุนได้ด้วยตนเอง

กระบวนการการแบ่งชนชั้นชาวนาในชนบท : ศึกษาเฉพาะชาวนาภาคกลาง พ.ศ. 2485 - 2524 ของศิริวัชร ศิวารมย์ (2528) ได้แสดงผลการศึกษาให้เห็นว่า ชาวนาในภาคกลาง ก่อนที่สังคมไทยจะเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับตลาดโลกนั้น ชาวนาแทบไม่มีความแตกต่างกันในฐานะทางเศรษฐกิจ แต่เมื่อเกิดการผลิตเพื่อการค้า ปรากฏว่ามีชนชั้นเกิดขึ้นในสังคมชาวนา โดยชนชั้นปกครองมีส่วนในการสร้างความแตกต่างโดยร่วมมือกับระบบทุน ดึงปัจจัยการผลิตไปจากชาวนา โดยเฉพาะเรื่องที่ดิน ซึ่งเริ่มกลายเป็นสิ่งที่มีราคา การออกโฉนดทำให้ที่ดินที่มีทำเลที่ดีตกเป็นกรรมสิทธิ์ของชนชั้นปกครอง ชาวนาส่วนหนึ่งต้องกลายเป็นชาวนาไร้ที่ดิน และเป็นชาวนาเช่าที่ดินในราคาแพง หรือทำให้ชาวนาบางส่วนต้องอพยพไปจากที่ดินเดิมเพื่อหาที่ทำกินใหม่ ซึ่งความยากลำบากจากเรื่องที่ดินนี้ ยังก่อให้เกิดปัญหาย้ายแรงงานจากภาคเกษตรไปสู่แรงงาน ทำให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นเพิ่มมากขึ้นในสังคม

แต่อย่างไรก็ตามความแตกต่างทางชนชั้นชาวนาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยนั้น ไม่ได้เกิดแบบ 2 ขั้วทางชนชั้นที่ตรงข้าม แบบชาวนารวยเจ้าของที่ดินและชาวนาไร้ที่ดิน เพราะยังมีชาวนาจนที่มีที่ดินขนาดย่อมที่พอเพียงในการผลิตยังชีพ และสังคมไทยยังมีลักษณะของการประนีประนอมทางชนชั้น ซึ่งช่วยไม่ให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทางชนชั้นขึ้นในสังคมไทย

งานของ จามะรี พิทักษ์วงศ์ (2530) เรื่อง การเปลี่ยนแปลงของชาวนา: การผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจนอกหมู่บ้าน ให้ความสนใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของสังคมชาวนามาสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้าหรือมีการผนวกกับเศรษฐกิจนอกหมู่บ้าน ในงานศึกษาได้เสนอให้เห็นปรากฏการณ์การออกไปเป็นแรงงานรับจ้างของชาวนาในภาคเหนือ แม้ว่าจะงานรับจ้างนั้นจะมีแนวโน้มที่จะเป็นงานชั่วคราว แต่การออกไปเป็นแรงงานรับจ้างกลับเกิดขึ้นทั้งในหมู่บ้านที่ทำการวิจัย ทั้งที่หมู่บ้านที่มีการผลิตเพื่อการค้าสูง และหมู่บ้านที่ไม่เน้นผลิตเพื่อการค้า ทั้งหมู่บ้านที่มีที่ตั้งใกล้ตัวเมืองและหมู่บ้านที่ห่างไกลจากตัวเมือง และเกิดการออกมารับจ้างทั้งในหมู่บ้านที่ทำการเกษตรแบบปลูกพืชครั้งเดียวต่อรอบปี มีฤดูว่างงานนาน และหมู่บ้านที่ทำการเกษตรแบบปลูกพืชหลายครั้งในรอบปี มีฤดูว่างงานสั้น แม้ว่าจะมีความแตกต่างเรื่องลักษณะการรับจ้างบ้างก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่าหมู่บ้านที่ทำการศึกษาทั้งหมดจะมีสมาชิกในครอบครัวอย่างน้อย 1 คนออกมาทำอาชีพรับจ้าง (จามะรี 2530: 53-55) ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ชาวนาไม่สามารถประกอบอาชีพ

หลักจากการเกษตรได้อย่างเดียวอีกต่อไป แต่ต้องประกอบอาชีพอื่นๆ อีกหลายอย่างด้วย เพื่อที่จะดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนของตน (จามะรี 2530: 3)

งานอีกชิ้นที่แสดงตัวว่าใช้แนวคิดค้ายมาร์กซิสต์ ร่วมในการศึกษาคือ งานของมณีมัย ทองอยู่ (2546) ในเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน ซึ่งได้ทำการศึกษาระบบการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้พื้นที่ลุ่มน้ำพองเป็นกรณีศึกษา ด้วยเหตุผลเพราะลุ่มน้ำแห่งนี้มีความสำคัญในฐานะพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งถือได้ว่าพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนาตามแบบแผนการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2550 (มณีมัย 2546: 267)

แต่อย่างไรก็ตาม มณีมัยได้กล่าวว่า ทฤษฎีเพียงหนึ่งทฤษฎีไม่สามารถอธิบายความซับซ้อนของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้ จึงต้องอาศัยการประสานทฤษฎีสองสามทฤษฎีเข้าด้วยกัน (มณีมัย 2546: 3) โดยทฤษฎีมาร์กซิสต์ ได้ให้แนวคิดที่เป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ถึงวิธีที่ทุนจะแทรกเข้าไปในภาคเกษตร และทำให้ชนชั้นชาวนาแตกขั้ว แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนจะช่วยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชาวนาที่จะลุกขึ้นมาปกป้องสิทธิของตนเอง และเพื่อเสริมข้อจำกัดของแนวคิดทั้งสอง จึงพิจารณางานของชಾಯานอฟ เค้าท์สกี และชานินในเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวชาวนา ในฐานะที่ครอบครัวให้ความเข้มแข็งแก่การผลิตของชาวนา โดยสร้างทฤษฎีตามแนวทางที่ชಾಯานอฟบุกเบิกไว้ และเห็นพ้องกับแนวคิดของชานินเกี่ยวกับครอบครัวว่าเป็นหน่วยที่สำคัญในการผลิตของชาวนา (มณีมัย 2546: 268-270)

โดยสรุปผลศึกษาของงานชิ้นนี้ได้เสนอว่า เมื่อการพัฒนาเข้ามาในสังคมชาวนา ซึ่งเคยมีเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตนเองมาตั้งแต่ในอดีต จึงเกิดความเปลี่ยนแปลง ประเด็นสำคัญที่งานวิจัยให้ความสนใจคือ ท่าทีของชาวนาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น และได้พบข้อสรุปว่า แม้ว่าครอบครัวในชนบทจะมีวิธีการปรับตัวที่แตกต่างกันไป แต่ก็ปรากฏว่าครอบครัวชาวนาอีสานมีเป้าหมายร่วมกัน คือ การเสนอความจำเป็นในการดำรงชีพของสมาชิกในครัวเรือนด้วยยุทธศาสตร์ต่างๆ คือ การแตกกิจกรรมของครอบครัวจากการทำไร่ทำนาไปสู่การทำงานนอกรเกษตร โดยเฉพาะการไปหางานทำในต่างถิ่น ยังคงมีการปลูกข้าวเพื่อบริโภค โดยระดมเงินทุนมาจากแหล่งต่างๆ รวมทั้ง

รายได้จากการรับจ้างนอกภาคเกษตร เพื่อรักษาที่ดินเพื่อทำการเกษตรไว้ และยังคงรักษาบทบาทของครอบครัวในฐานะที่เป็นหน่วยของการจัดสรรแรงงานและทรัพยากรให้แก่สมาชิกในครัวเรือน

นอกจากนี้ มณีมัยยังนำเสนอว่า ไม่ว่าการพัฒนาตามรูปแบบทุนนิยมโดยรัฐจะเข้าไปแทรกตัวในภาคเกษตรอย่างไรก็ตาม การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนายังเกิดขึ้นเข้ามา การผลิตในไร่นาขนาดเล็กของครอบครัวชาวนายังเป็นรูปแบบหลักของเศรษฐกิจของเกษตรกรในภูมิภาคนี้ โดยที่ครอบครัวก็ยังคงมีที่ดินเป็นของตัวเองและยังคงปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน ส่วนการอพยพไปเป็นแรงงานนอกภาคเกษตรเป็นเพียงกลไกหนึ่งซึ่งช่วยให้กิจกรรมการทำนา รวมทั้งการรักษาที่ดินนั้นคงอยู่ได้ เพราะการรักษาที่ดินไว้ เป็นปัจจัยหนึ่งเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและให้อำนาจต่อรองในการเผชิญหน้ากับระบบทุนนิยม ซึ่งมีได้เกิดขึ้นในรูปแบบเดียว ทำให้ชาวนามีที่ทำในการตอบสนอง ปรับตัว ตอบโต้หรือต่อต้านหลากหลายรูปแบบแตกต่างกันออกไปตามแต่สถานการณ์ที่ต้องเผชิญ

โดยสรุปงานที่ใช้แนวคิดการแตกตัวของชุมชนชาวนาของมาร์กซิสต์ในการอธิบาย จะแสดงให้เห็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงคือ ระบบทุนนิยมและเศรษฐกิจแบบการค้า รวมทั้งมองว่าชุมชนหมู่บ้านกำลังอยู่ในกระบวนการแยกตัวชนชั้นขึ้นภายในหมู่บ้านเป็นสองฝ่าย เป็นชาวนารวยเจ้าของที่ดินฝ่ายหนึ่งและเป็นกรรมกรชีพฝ่ายหนึ่ง การผลิตแบบครอบครัวและชุมชนที่สมาชิกช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการผลิตจะแตกสลาย วิธีการผลิตแบบชาวนาขนาดย่อมไม่มีเสถียรภาพและดำรงอยู่ไม่ได้ (ฉัตรทิพย์ 2551: 52) แต่อย่างไรก็ตามงานศึกษาชาวนาในกลุ่มนี้แสดงให้เห็นว่า กระบวนการแตกตัวของชนชั้นในชนบทดำเนินไปอย่างล่าช้าและไม่ได้แตกตัวอย่างชัดเจน สะท้อนให้เห็นผ่านตัวอย่างเช่น การใช้แรงงานยังมีมิติของการช่วยเหลือกันผสมผสานไปกับการจ้างงานการขายแรงงาน หรือออกมาจ้างยังเป็นเพียงกิจกรรมเสริมจากกิจกรรมหลักทางการเกษตร เป็นต้น

งานศึกษาที่ใช้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในการศึกษาสังคมชาวนานั้นมีสาระสำคัญคือ การพยายามอธิบายและนำเสนอเรื่องของชาวนา ตามแบบแผนของชาวนาเอง (ฉัตรทิพย์และคณะ 2541: 242) ถือเอาหมู่บ้านเป็นจุดตั้งในการศึกษาองค์ประกอบทางเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง เน้นการมอง

ผ่านแบบแผนวัฒนธรรมของหมู่บ้าน และศึกษาความสัมพันธ์ที่หมู่บ้านมีต่อสังคมแบบอื่นๆ ที่เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีชีวิตแบบหมู่บ้าน (ฉัตรทิพย์และคณะ 2541: 248) แนวทางนี้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งแก่การดำรงอยู่ของชุมชนหมู่บ้าน และเห็นว่าชุมชนหมู่บ้านมีความเป็นตัวของตัวเองทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม เป็นรากฐานของประเทศในทุกด้าน (ฉัตรทิพย์ 2551: 52)

แนววัฒนธรรมชุมชน ยังได้พยายามให้คำอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนผ่านที่ยืดเยื้อของการเข้าสู่ระบบทุนนิยมของชานนาไทย รวมทั้งการดำรงอยู่ของครอบครัวชานนาขนาดเล็กให้เห็นว่า เป้าหมายของการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชานนาว่า เป็นการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองหรือดำรงชีวิตอยู่ให้ได้ กระบวนการผลิตซ้ำของวัฒนธรรมชานนา ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะของวิถีชีวิต ระบบความเชื่อ ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและสถาบันทางสังคมต่างๆ ทำให้ชุมชนและประชากรของชุมชนสามารถอยู่รอดได้ ทั้งๆ ที่ต้องเผชิญกับการชุดรีดแบบทุนนิยม (มณีมัย 2546: 24)

งานคลาสสิกของการศึกษาชานนาและสังคมชานนาที่เป็นไปในแนวทางนี้คือ งานของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2550) ในหนังสือ เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต ได้สรุปให้เห็นว่า ชุมชนชานนาไทยในอดีตเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นพื้นฐาน “ผลิตเพื่อกินเพื่อใช้เอง คงอยู่และผลิตซ้ำได้โดยไม่ต้องพึ่งโลกภายนอก มีความผูกพันภายในสูง ครอบครองที่ดินผ่านการเป็นสมาชิกชุมชนช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการผลิต มีความพอเพียงในตัวเอง มีความพอเพียงในตัวเอง หัตถกรรมรวมอยู่กับเกษตรกรรม คือ ทอผ้าและปลูกข้าวในครัวเรือนเดียวกัน มีความเชื่อร่วมกัน คือ นับถือผีปู่ย่าตายายเดียวกันของหมู่บ้าน นับญาติและทำกิจกรรมสังคมร่วมกัน ยังไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นหรือหากมีก็คือ ทาส ทาสก็ถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว ทำให้ไม่มีการขัดแย้งระหว่างชนชั้นภายในหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ทางการผลิต มีลักษณะคล้ายชุมชนสังคมนิยมบุพกาล เป็นชุมชนขนาดเล็กที่สมาชิกเห็นอกเห็นใจช่วยเหลือ เพื่อมนุษย์ด้วยกัน แต่ชุมชนมีเทคโนโลยีการผลิตทำอาหารจากธรรมชาติโดยตรง...พึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ (ฉัตรทิพย์ 2550: 77)”

เมื่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจตามระบบทุนเข้าไปกระทบชีวิตในหมู่บ้าน ชาวบ้านก็มีการต่อต้านไม่ได้เข้าร่วมในระบบทุนอย่างเต็มที่ ทำให้ยังเหลือการคงอยู่ของการปลูกข้าวเพื่อกิน ทอผ้าเพื่อใช้อีกเป็นระยะเวลา

โดยวิธีการศึกษาที่สำคัญของฉัตรทิพย์ คือ ใช้วิธีการสัมภาษณ์ชาวบ้าน การใช้ประวัติศาสตร์บอกเล่าผสมผสานกับหลักฐานที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ในการค้นหาโครงสร้างเศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต ซึ่งฉัตรทิพย์กล่าวว่า วิธีการใช้ประวัติศาสตร์บอกเล่าในการเก็บข้อมูลตามแนววัฒนธรรมชุมชนนี้ นอกจากช่วยให้ชาวบ้านได้รับรู้ประวัติศาสตร์ที่เขาสร้างขึ้นเองแล้ว เขาก็จะเกิดจิตสำนึกในเอกลักษณ์ร่วมกันสูงขึ้น ยังเป็นการฟื้นฟูเอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรมของชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นรากฐานความชอบธรรมของอำนาจราษฎร การพัฒนาชนบทพัฒนาท้องถิ่นและประชาธิปไตย (ฉัตรทิพย์ 2551: 49)

งานที่แสดงรูปแบบการปรับตัวที่เกิดขึ้นของชุมชนชาวนาโดยใช้ศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหา เมื่อต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ อันเนื่องมาจากระบบตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป หรือการพัฒนาที่เข้ามา ปรากฏให้เห็นผ่านงานทำเกวียน ของยศ สันตสมบัติ (2539) ซึ่งได้ศึกษาถึงชุมชนชาวนาในภาคกลาง ที่ตั้งถิ่นฐานมาอย่างยาวนาน มีวิถีชีวิตเปลี่ยนผ่านมาตามกาลเวลา จากวัฒนธรรมของชุมชนชาวนาดั้งเดิมที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นสำคัญ อาศัยน้ำฝน วัวควาย และปุ๋ยจากธรรมชาติเป็นปัจจัยในการผลิต จนเริ่มเข้าสู่สังคมเกษตรกรรมแผนใหม่ซึ่งพึ่งพาอาศัยระบบชลประทาน เครื่องจักร รถไถ ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ตลอดจนจนบรยากาศของการรุกคืบของอุตสาหกรรม การพัฒนาและปัญหาที่ติดตามมา ทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อมและทางสังคม

ทำเกวียนอยู่ท่ามกลางบรรยากาศของความเจริญและการพัฒนาที่นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลง เพราะผลของการพัฒนา สร้างทั้งทางเลือกและความเสี่ยงแก่ชีวิต รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของชุมชน ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนเหินห่างจากจังหวะชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากการเพิ่มจำนวนครั้งที่ทำนา และยิ่งเมื่อประสบความล้มเหลว ก็ส่งผลต่อทัศนคติในการประกอบอาชีพให้เปลี่ยนแปลงไป การทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักของครอบครัวในอดีต กลับกลายเป็นอาชีพที่ยากลำบาก ซึ่งมีแต่สร้างหนี้สินมากกว่าการก่อให้เกิดรายได้ และเมื่อปัญหาทางเศรษฐกิจรุนแรง ทางเลือกในการดำเนินชีวิตของผู้ประสบปัญหา ก็ปรากฏขึ้นให้เห็นเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ลงทุนในเชิงพาณิชย์แล้วล้มเหลว จึงขายหรือต้องเสียที่ดินแล้วหันเข้าสู่การรับจ้างขายแรงงาน กลุ่มที่ยังคงทำนาในเชิงพาณิชย์ แต่หันมาปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิต โดยการประกอบอาชีพอื่น เช่น รับจ้างร่วมด้วย และกลุ่มสุดท้ายคือ ปรับเปลี่ยนวิถี

ชีวิต รวมกลุ่มและหันมาทำเกษตรผสมผสานแทนการทำในเชิงพาณิชย์ ด้วยความพยายามในการ สืบทอดวัฒนธรรมชาวนาด้วยการยึดหยัดทำกินอยู่บนผืนดิน โดยการปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิถี การผลิตทางการเกษตรที่ยั่งยืนและเหมาะสมกับยุคสมัย

ในงานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นถึงข้อสรุปว่า แม้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ ระบบ เศรษฐกิจถูกรวบงำอยู่ภายใต้กระแสหลักของทุนนิยมมากขึ้น แต่จิตสำนึกความเป็นชุมชนยัง ดำรงอยู่ รวมถึงศักยภาพของชุมชนในการพึ่งตนเองและจัดการวิถีชีวิตของตนเอง บางส่วนของ ชุมชนเกิดกระบวนการผลิตใหม่ของความเป็นชุมชน โดยกำลังก่อร่างสร้างตัวและถือกำเนิดขึ้นใหม่ เช่น กลุ่มครูของชุมชนท่าเกวียน ซึ่งมองเห็นปัญหาในความล้มเหลว จึงเป็นแกนนำในการชักชวน ชาวบ้านรวมกลุ่มอาชีพทำไร่ นาสวนผสม และกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น เพื่อแสวงหาทางออกโดยมุ่ง การพึ่งตนเอง ทวนกระแสครอบงำของรัฐและระบบตลาด ชุมชนชาวนาเล็กๆ อย่างชุมชนท่าเกวียน จึงถือเป็นตัวอย่างชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการคานอำนาจของระบบทุนนิยม ปฏิเสธการครอบงำจากศูนย์กลางและต่อต้านการปิดล้อมนั้น รวมทั้งพยายามฟื้นฟูพลังอำนาจใน การจัดการชีวิตขึ้นมาใหม่ โดยศักยภาพชุมชนในรูปแบบใหม่ซึ่งเรียนรู้และปรับตัวต่อการ เปลี่ยนแปลงมากขึ้น

งานเรื่อง ชาวนาในยุคเศรษฐกิจเพื่อการค้า ของ พรเพ็ญ ศาสตรียาภรณ์ (2549) เป็นอีก งานหนึ่งที่ทำให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่อง การปรับตัวของชาวนาในระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า โดย ทำการศึกษาชุมชนชนนาโส ซึ่งเป็นชุมชนชาวนาที่มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในระบบเศรษฐกิจที่ พวกเขาไม่สามารถควบคุมทุนและปัจจัยการผลิตได้ ชุมชนนาโสได้แสดงให้เห็นการปรับตัวใน รูปแบบการรวมตัว และปรับแนวการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจบนแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน อาศัยศักยภาพ การเรียนรู้และความร่วมมือของชุมชน จนเกิดความสำเร็จความสำเร็จเป็น รูปธรรม คือ โรงสีชุมชน ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชนในฐานะคู่แข่งจากระบบเศรษฐกิจ ภายนอก ช่วยเพิ่มอำนาจในการต่อรองแก่ชุมชน และสามารถรักษาส่วนเกินไว้ในชุมชนได้มากขึ้น (พรเพ็ญ 2549: 134)

งานศึกษาชาวนาไทยกับระบบทุนนิยมและการพัฒนาในสังคมไทยโดยใช้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนั้น แม้จะถูกวิพากษ์วิจารณ์ในภายหลังเป็นอย่างมากว่า เป็นการนำเสนอการพัฒนาแบบปิดตัวเองเกินไป (ฉัตรทิพย์และคณะ 2541: 252) แต่แนวคิดนี้ก็มีคุณูปการสำคัญในการสร้างมุมมองในการศึกษาชุมชนชาวนา โดยให้ตระหนักถึงวิถีชีวิต ระบบสังคมและแบบแผนวัฒนธรรมที่มีอยู่ชุมชน รวมทั้งยังแสดงให้เห็นรูปแบบในการใช้ศักยภาพของชุมชนในการปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในระบบทุนนิยม

งานศึกษาชาวนาไทยที่เน้นศึกษาด้านประวัติศาสตร์สังคม

ชาวนาไทยกับการเปลี่ยนแปลง (Peasant Society in a Changing Economy) โดย จอร์จ โรสเซ็น(2519) เป็นงานเขียนเกี่ยวกับสังคมชาวนา ซึ่งได้รับการคัดเลือกมาแปลโดย สุเทพ สุทธโรส แบ่งออกเป็น 2 ส่วน โดยส่วนแรกกล่าวถึงลักษณะสำคัญโดยทั่วไปของชาวนาโดยเน้นที่ภูมิภาคเอเชีย และส่วนหลังกล่าวเน้นถึงสังคมชาวนากับการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจและการเมือง โดยชี้ให้เห็นถึงความเป็นมาในประวัติศาสตร์ของชาวนาในประเทศไทย ลักษณะระบบความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองว่าคลี่คลายมาตามช่วงเวลาในประวัติศาสตร์อย่างไร ซึ่งสาระสังเขปของงานชิ้นนี้ที่กล่าวให้เห็นลักษณะสังคมชาวนาได้นำเสนอว่า สังคมชาวนานั้นไม่เคยเป็นสังคมที่พึ่งตนเองได้เลย เพราะชาวนานั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่แยกไม่ออกจากความสัมพันธ์ร่วมกันอันมีลักษณะซับซ้อนกับเมืองซึ่งเป็นโครงสร้างครอบงำเบื้องบน (urban structure) โดยที่เมืองทำหน้าที่ปกครองชาวนา ส่วนชาวนาก็เป็นผู้ผลิตอาหารไปเลี้ยงคนในเมือง ทั้งสองฝ่ายจึงต้องติดต่อกันโดยอาศัยระบบความสัมพันธ์ร่วมกัน

สังคมชาวนานั้นมีลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งคือ ทุกคนหรือเกือบทุกคนในหมู่บ้านล้วนแต่เป็นชาวนา และส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดิน และทุกคนจะร่วมมือกันเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ของการผลิตในระยะฤดูละหุคของฤดูการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวเป็นสำคัญ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า หน่วยงานพื้นฐานขององค์การทางสังคมที่สำคัญก็คือ ที่นาที่ครอบครัวทำการเพาะปลูก โดยใช้แรงงานของสมาชิกภายในครอบครัว ผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่ก็มักจะทำมาใช้ในการบริโภคภายในครอบครัว ครอบครัวถือเป็นแกนกลางของสมาชิก และเป็นหน่วยที่สำคัญมากในสังคมชาวนา ทางด้านการปกครองในสังคมชาวนานั้น หัวหน้าหมู่บ้าน ก็มีอาชีพไม่แตกต่างไปจากสมาชิกก็คือเป็นชาวนา

แต่มักจะเป็นครอบครัวที่มีที่ดินยึดครองมากกว่าสมาชิกในสังคม โดยหน้าที่หลักแล้วนอกจากดูแลความเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน หน้าที่อีกอย่างก็คือ เป็นตัวแทนสมาชิกในการติดต่อกับโลกภายนอก โดยชาวนานั้นมีลักษณะเป็นผู้ตามมากกว่าผู้นำ และการปฏิบัติตามนั้นก็เพื่อแลกกับความคุ้มครองที่จะได้รับ ดังนั้นถ้าผู้ปกครองไม่สามารถให้ความคุ้มครองได้ ชาวนาก็จะเปลี่ยนความจงรักภักดีไปสู่คนอื่นที่ให้ความคุ้มครองแทนได้ งานชิ้นนี้ได้ให้ความเห็นว่า ลักษณะซับซ้อนต่างๆ ของสังคมชาวนานั้น เกิดจากลักษณะของระบบเพาะปลูกที่มีอยู่ในสังคมนั้น เนื่องมาจากชีวิตในสังคมชาวนานั้นมีทางเลือกน้อยและต้องขึ้นอยู่กับความกดดันนานาประการ อันเป็นผลมาจากความเสี่ยงต่างๆ ของระบบการเพาะปลูกในการยังชีพ ทั้งจากภัยธรรมชาติและการดำเนินชีวิตในสังคม ดังนั้นระบบความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์ - ผู้ใต้อุปถัมภ์ (Patron Client System) จึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้ความมั่นคงและเป็นทางที่จะก่อให้เกิดการประสานครอบครัวแต่ละครอบครัว ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อลดการสูญเสียหรือผลกระทบกระเทือนต่อครอบครัวให้น้อยที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านประชากร ซึ่งการเพิ่มหรือการลดเกี่ยวข้องกับฐานะทางเศรษฐกิจ ดังนั้นผู้เขียนเสนอให้เห็นว่า การกล่าวถึงสังคมชาวนาว่าดูเหมือนเป็นสังคมหยุดนิ่งอยู่กับที่ มีลักษณะตามแบบประเพณีดั้งเดิมนั้น จริงๆ แล้วไม่ได้หยุดนิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ มักจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญและไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อสังคมชาวนาที่สำคัญที่งานชิ้นนี้กล่าวถึงก็คือ การได้รับความกระทบกระเทือนจากการแทรกแซงและอิทธิพลของชาวต่างประเทศ ในยุคอาณานิคม และความสัมพันธ์ทางการค้าพาณิชย์ต่างๆ สิ่งที่สำคัญที่สุดที่สร้างการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุด คือ การที่อพยพเข้าสู่เมือง ทั้งผ่านการศึกษาศึกษาสมัยใหม่ หรือการเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในอุตสาหกรรม ซึ่งแง่ดีในการเข้าสู่เมืองของกลุ่มคนอพยพเหล่านี้ ก็คือ มีส่วนช่วยเกื้อหนุนครอบครัวในชนบท ผ่านการส่งเงินกลับไปให้ครอบครัวเพื่อช่วยให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ แม้ว่าครอบครัวจะเหลือที่ดินในการทำกินขนาดเล็กก็ตาม

งานอีกชิ้นหนึ่งเป็นงานศึกษาในโครงการศึกษาหมู่บ้านบางชั้นคือ Bang Chan: Social History of a Rural Community in Thailand ของ Lauriston Sharp and Lucien M. Hanks (1978) เน้นนำเสนอให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของชาวนาในช่วงการเปลี่ยนแปลงจากการผลิต

เพื่อยังชีพผู้การผลิตเพื่อค้าขาย โดยนำเสนอในแง่ประวัติศาสตร์ให้เห็นภาพผู้คนในบางชน ซึ่งเคยเป็นหมู่บ้านซึ่งปลูกข้าวและจับปลาเพื่อบริโภค ถ้าเหลือจึงนำไปขายเพื่อซื้อสินค้าจำเป็นในการดำรงชีวิตด้านอื่นๆ มีการผลิตซึ่งใช้แรงงานคนภายในครอบครัว จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ซึ่งทำให้ผู้คนอพยพออกมาตั้งถิ่นฐานรอบๆ กรุงเทพฯ ทั้งจากผลกระทบของสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ทำให้มีการส่งออกข้าวมากขึ้น และราคาข้าวสูงขึ้น จนมีการออกประกาศให้ราษฎรออกไปจับจองที่ดินที่ยังไม่ได้หักร้างและจากการปลดปล่อยทาส ทำให้เกิดการอพยพออกไปจับจองที่ดินรอบกรุงเทพฯ และมีคนบางกลุ่มอพยพเข้ามาอยู่ในบางชน ชาวนาบางชนเปลี่ยนจากการผลิตจากเพื่อบริโภคเป็นเพื่อขาย ตามเศรษฐกิจซึ่งเปลี่ยนแปลงไป ฐานะของชาวนาในชุมชนจากเดิมซึ่งมีฐานะพอๆ กัน เริ่มแบ่งออกเป็นชาวนารวยกับชาวนาจน และเมื่อเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ทำให้ชาวนาบางชนหลักเลี้ยงไม่ได้ที่จะต้องเผชิญกับผลกระทบทางเศรษฐกิจจากสถานการณ์ต่างๆ เช่น ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีผลทำให้ราคาข้าวตกต่ำ ทำให้ชาวนาต้องประกอบอาชีพอื่นๆ ด้วย เช่น ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ

จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การผลิตของชาวนาบางชนเริ่มใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วยในการทำเกษตรเพิ่มมากขึ้น แต่เนื่องจากบางชนตั้งอยู่ใกล้กรุงเทพฯ มาก ทำให้สมาชิกครอบครัวของชาวนาบางชนเริ่มเข้ามาประกอบอาชีพใหม่ๆ ในกรุงเทพฯ ซึ่งทำรายได้ดีกว่าการทำนา

งานชิ้นนี้ช่วยให้เราเห็นภาพว่า เศรษฐกิจแบบการค้าและนโยบายการพัฒนาของรัฐ โดยเฉพาะการสร้างสาธารณูปโภคมีส่วนสร้างความเปลี่ยนแปลงในการใช้ชีวิต แต่การพัฒนานั้นก็สร้างโอกาสให้คนในชุมชนมีทางเลือกในด้านการประกอบอาชีพมากยิ่งขึ้น

งานกลุ่มนี้แสดงให้เห็นว่า ระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป ส่งผลกับรูปแบบการผลิตให้เปลี่ยนแปลงไป แม้อาจสร้างผลกระทบ หรือเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิต แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น ก็ยังถูกใช้ประโยชน์ เพื่อสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพอื่นๆ นอกเหนือกิจกรรมภาคเกษตร เพื่อปรับตัวในการใช้ชีวิตซึ่งเปลี่ยนแปลงไป

โดยสรุปผู้ศึกษาจะนำข้อมูลพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนาที่ได้จากภาคสนามมาทำการเปรียบเทียบ ถกเถียงว่าชาวนาที่ปากพ่องนั้นมีพฤติกรรมทางเศรษฐกิจสะท้อนวิถีคิดแบบใด ทั้งแนวเศรษฐศาสตร์ศีลธรรม (moral economy) เป็นชาวนาแบบที่สก็อตเสนอ หรือเป็นชาวนาแบบอรรถประโยชน์นิยมแบบที่พิอพิกินส์กล่าว หรือหลักคิดของชาวนามีอิทธิพลที่สะท้อนมาจากจริยธรรมทางศาสนา หรือเป็นชาวนาที่มีอัตลักษณ์หลากหลายอย่างเช่นชาวนาที่เคียร์นี่ศึกษา รวมไปถึงเปรียบเทียบกับงานศึกษาชาวนาไทยที่มีมาก่อนหน้าในกลุ่มต่างๆ ทั้งแนวมาร์กซิสต์ ที่มองความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ทุนนิยมมีผลกระทบต่อโครงสร้างสังคมชาวนาเดิม หรืองานกลุ่มวัฒนธรรมชุมชน ที่เน้นมองศักยภาพของชุมชนในการได้ตอบความเปลี่ยนแปลงเพื่อสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับสังคมชาวนาที่ปากพ่องผ่านกรณีศึกษาชาวนาที่บ้านวัดโบสถ์